

УДК 811.581'06'367.3 : 801.6

ПРОБЛЕМИ ВИДІЛЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВЛЕННЄВОМУ ПОТОЦІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ)

Євгенія Луценко

*Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України,
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна, 01001,
тел.: (044) 279 34 40, e-mail: jane.lutsenko@gmail.com*

Асиндетон як різновид еліпсису є дуже поширеним явищем у китайській мові, проте через специфіку морфології виокремлення безсполучникових конструкцій у потоці мовлення виявляється вкрай проблематичним. Одним із найефективніших методів можна вважати аналіз інтонаційних та просодичних компонентів конкретного вислову – ритму, темпу, логічного наголосу, пауз, тону.

Ключові слова: просодична структура речення, складне безсполучникове речення, межі речення, інтонація.

Дослідження просодичної структури китайської мови зазнали відчутних змін за останні десятиліття. Завдяки розвитку технічного забезпечення та устаткування, не тільки змінилися засоби та методи наукових досліджень, а й з'явилися нові цілі та напрями практичного застосування досягнень. Вже кілька років одним із найперспективніших напрямів дослідження китайської мови є розробка автоматизованих програм розпізнавання, імітації та відтворення спонтанного мовлення. Окрім того, подібні проекти ґрунтуються не тільки на стандартній китайській мові (Мандарин), а й на даних з окремих місцевих варіантів стандартної китайської, а подекуди й з найчисельніших діалектів. Починаючи з 1991 року, створено кілька транскрибувальних систем просодичної аотації – C-ToBI (Chinese), M-ToBI (Mandarin), Pan-Mandarin ToBI, Cantonese ToBI. Проте, через відсутність практично функціональної інтонаційної теорії спонтанного мовлення китайської мови, жодна з цих систем не є усталеною, а відповідно не може повністю задовольняти нагальні потреби вивчення фактичного матеріалу [8, с. 122]. З іншого боку, ці системи завжди залишають можливість для вдосконалення та підлаштування під конкретні потреби окремого етапу дослідження. У цій статті використовуватимемо позначення з третьої версії системи C-ToBI, яку детально описав Лі Ай-цзюнь [7, с. 7].

Перехід від лінійної до нелінійної генеративної фонології справив відповідний вплив на особливості досліджень просодичної структури китайської мови: роз'яснювальний характер фонологічних правил майже повністю зник у теоріях гармонії, де правила розуміють як виправлення “неправильних” фонологічних структур під тиском універсальних законів гармонії. Так теорії оптимальності, головно, описує умови

гармонійності (“правильності”) остаточних результатів фонологічних операцій. В цій теорії всі принципи гармонії універсальні, тобто існують в усіх мовах світу, а відмінність між мовами полягає у значущості тих чи інших правил гармонії в конкретній мові.

Цікавою тенденцією, на нашу думку, також є поява “Ритмічної граматики англійської мови” Юлії Шлютер, в котрій фактично стверджується необхідність впровадження ритмічного аналізу при лінгвістичному описі мови [10, с. 309]. Ритм як елемент просодичної структури вислову є досить впливовим чинником в англійській мові, а в китайській навіть подекуди може бути показником наскільки граматично та стилістично прийнятним є вислів для слухача.

У цій статті ми застосуємо методи, які розробили китайські та європейські дослідники китайської мови для ідентифікації та транскрибування особливих просодичних груп – складних безсполучникових речень. Ці просодичні групи становлять окремий інтерес, оскільки формально вкрай важко дати визначення такому типу речень китайської мови. Сам термін “складне безсполучникове речення” є типовим запозиченням з західного лінгвістичного лексикону і фактично не є адекватним, оскільки сполучник як частина мови в китайській мові є дуже нечітко окресленим поняттям. Тому безсполучниковим, або асиндетичними ми надалі називатимемо такі речення, що становлять єдине ціле з погляду інтонації та семантики, але при цьому їх можна розділити на різні речення, керуючись особливостями їх синтаксису. Асиндетичні речення часто можуть бути недиференційованими та мати неоднозначні тлумачення, особливо поза контекстом, тому аналіз зв’язку синтаксису та просодичних властивостей таких речень є доволі важливим етапом у виявленні фонотактичних закономірностей китайської мови.

Для початку розглянемо, які інтонаційні характеристики приписують такому типу речень. В. Горелов поділяє складні безсполучникові речення на три типи: із загальним значенням протиставлення, часу та умови. Також він наводить їх просодичні особливості. Речення із загальним значенням протиставлення розділяють на дві частини довгою паузою, при цьому “перша частина вимовляється з підвищенням тону, а друга – з пониженням” [1, с. 298], логічні наголоси симетричні і розташовуються у співвідносних за своїми функціями членах речення. Для речень із загальним значенням часу характерна інтонація перечислення: в кінці кожної частини тон підвищується, а в останній частині тон понижується. У реченнях із загальним значенням умови інтонація подібна до речень зі загальним значенням протиставлення, проте тут пауза менш тривала, логічний наголос несиметричний, а підвищення та пониження тону відбувається так само.

Інші дослідники просодії китайської мови не розглядають безсполучникові речення окремо, але при цьому всі відзначають важливість інтонації у реченнях з упущенням складових. Також у деяких роботах можна зустріти опис речень подібних до речень із загальним значенням часу, тобто речень з інтонацією перечислення. Зокрема, частина прикладів інтонації перечислення, які наводить У Цзун-Цзі [14, с. 122], є складними безсполучниковими реченнями. А результати експериментальних дослідів М. Румянцева [3, с. 32] показують, що у багатоскладових реченнях основна інтонаційна інформація,

головно, сконцентрована у другій половині речення, що зазвичай виражається у пониженні тону.

Отже, якщо узагальнити інтонаційну структуру складного безсполучникового речення, ми отримуємо подібну формулу:

$$Re \wedge Ra^{\wedge} (()) \text{ Bi}=2-3 \text{ Re! Ra!}(())$$

або

$$Re \wedge Ra^{\wedge} (()) [\text{Bi}=2-3 \text{ Re! Ra!}(())] \text{ Bi}=2-3 \text{ Re!! Ra!!}(()),$$

де фрагмент у квадратних лапках може повторюватися кілька разів, значення індексу тривалості паузи Bi коливається між 2 та 3.

Окрім інтонаційних контурів та пауз, важливим елементом для ідентифікації складних асиндетичних речень є логічний наголос та ритм. Логічний наголос у реченнях із загальним значенням протиставлення є симетричним з погляду синтаксису, проте виділення синтаксичних груп при прослуховуванні аудіоматеріалу є неефективним. Тому, на нашу думку, логічний наголос слід розглядати в сукупності з загальним ритмом речення.

Ритм китайської мови керується універсальними законами ритму, які описала Ю. Шлютер [10]: сильні та слабкі одиниці чергуються; у разі поєднання кількох сильних одиниць підряд відбувається послаблення, або перенесення вершини такого поєднання (принцип ритмічної перебудови) [10, с. 19]. Проте закономірність “випадіння наголосу”, характерна для англійської та більшості інших нетональних мов, у китайській мові дещо змінюється: непринятною є послідовність більше ніж двох слабких одиниць [5, с. 25–26].

Відповідно, доповнюючи наведені вище загальні інтонаційні формули складних асиндетичних речень ми отримуємо:

$$Re \wedge Ra^{\wedge} ((\{S=1-3\}S@=4)) \text{ Bi}=2-3 \text{ Re! Ra!}(\{\{S=1-3\}S@=4\}),$$

де елементи у фігурних дужках можуть варіюватися за числом, значенням індексу наголошеності S від 1 до 3 та положенням відносно логічно наголошеного складу $S@$.

Або

$$Re \wedge Ra^{\wedge} (()) [\text{Bi}=2-3 \text{ Re! Ra!}((S@=4))] \text{ Bi}=2-3 \text{ Re!! Ra!!}((S@=4)),$$

де елементи у квадратних дужках при дублюванні мають однакову кількість складів.

Варто також зауважити, що наголос та пауза в реченнях такого типу можуть суттєво впливати на лексичний тон. У першу чергу змін зазнають тони, що оформлюють межі речення, тобто його початок та кінець [9, с. 143]. Загальною тенденцією в таких позиціях є спрощення у випадках з контурними тонами та пониження у випадках з реєстровими тонами. Винятки становлять тони логічно наголошених складів. Подібні, але слабші перетворення відбуваються з тонами складів, що межують з паузою, котра розділяє складне речення на частини [15, с. 68]. Нарешті, просодичні слова та фрази зі сандхі третього тону довжиною у три склади та більше можуть зазнавати суттєвих змін в залежності від положення у такій конструкції. Однак на цьому рівні узагальнення не є можливим, оскільки кожен випадок унікальний у плані семантичного навантаження: сандхі третього тону у подібних угрупованнях в першу чергу керується загальною логікою вислову чи слова, і тільки потім логічним наголосом у реченні.

Отже, для подальшого опрацювання подібного матеріалу, найбільш ефективний метод ідентифікації складних асиндетичних речень у мовленнєвому потоці – використання інтонаційних шаблонів та типових ритмічних угруповань, описаних вище. Завдяки використанню такого методу значно скорочується тривалість часу, необхідна для виділення таких речень з мовленнєвого потоку, особливо порівняно з синтаксичним та семантичним аналізом. Щоправда, повна автоматизація цього процесу за допомогою відповідного програмного забезпечення неможлива, оскільки важливим чинником є остаточний аналіз семантичної та контекстної складової [11, с. 28]. Проте обробка відібраних “вручну” уривків записів спонтанного мовлення з метою подальшого систематизування та класифікації може проводитися значно ефективніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горелов В. И. Теоретическая грамматика китайского языка / В. И. Горелов. – М. : Просвещение, 1989.
2. Зубрицкая Е. Фонология / Е. Зубрицкая // Фундаментальные направления современной американской лингвистики : сб. обзоров. – М., 1997. – С. 168–206.
3. Румянцев М. К. Тон и интонация в современном китайском языке / М. К. Румянцев. – М. : Московский университет, 1972.
4. Cao Jianfen. Intonation Structure of Spoken Chinese: Universality and Characteristics / Cao Jianfen // From Traditional Phonology to Modern Speech Processing. – Beijing : Institute of Linguistics CASS, 2000.
5. Cao Jianfen. Rhythm of Spoken Chinese : Linguistic and Paralinguistic Evidences/ Cao Jianfen. – Institute of Linguistics, CASS, 2000.
6. Chao Yuanren. Tone and Intonation in Chinese / Chao Yuanren. – Qinghua University Press, 1992.
7. Li Aijun. Chinese Prosody and Prosodic Labelling of Spontaneous Speech / Li Aijun. – Chinese Academy of Social Sciences, 2006.
8. Peng Shu-hui. Towards a Pan-Mandarin System of Prosodic Transcription / Peng Shu-hui, K. M. Chan, Tseng Chiu-yu et al // Prosodic Typology : The Phonology of Intonation and Phrasing. – Oxford University Press, 2006. – P. 230–270.
9. San Duanmu. A Formal Study of Syllable, Tone, Stress and Domain in Chinese Languages / San Duanmu : PhD thesis. – Cambridge : MIT Press, 1990. – 207 p.
10. Schluter Julia. Rhythmic Grammar: The Influence of Rhythm on Grammatical Variations and Change in English / Julia Schluter. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2005. – 394 p.
11. Selkirk E. O. On Prosodic Structure and It's Relation to Syntactic Structure / E. O. Selkirk. – University of Massachusetts, 1980. – 32 p.
12. Surendran Dinoj Randal. Analysis and Automatic Recognition of Tones in Mandarin Chinese / Surendran Dinoj Randal; PhD dissertation. – University of Chicago, 2007.
13. Tseng Chiu-yu. Fluent Speech Prosody: Framework and Modeling / Tseng Chiu-yu, Pin Shao-huang et al. – Taipei : Academia Sinica, 2005.
14. Wu Zongji. From Tradition Chinese Phonology to Modern Speech Processing: Realization of Tone and Intonation in Standard Chinese / Wu Zongji. – Beijing : Institute of Linguistics CASS, 2000.
15. Yi Xu. Contextual Tonal Variation in Mandarin / Yi Xu // Journal of Phonetics. – 1997. – № 25. – P. 61–83.
16. Yuen Ivan. Declination and Tone Perception in Cantonese. Tones and Tunes / Yuen Ivan. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. – Vol 2: Experimental Studies in Word and Sentence Prosody.

17. Zubizarreta M. L. Prosody, Focus and Word Order / M. L. Zubizarreta. – Cambridge : MIT Press, 1998.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

PROBLEMS OF EXTRACTING COMPLEX ASYNDETHIC CONSTRUCTIONS IN SPEECH FLOW (BASED ON MODERN CHINESE LANGUAGE)

Yevheniya Lutsenko

*A. Krymskiy Institute of Oriental Studies under the National Academy of Science of Ukraine,
4, Hrushevsky Str., Kiev, Ukraine, 01001,
tel.: (38044) 279-34-40, e-mail: jane.lutsenko@gmail.com*

Asyndethic sentences as a kind of ellipsis is very widespread in Chinese language, but due to the specific character of morphology extracting asyndethic constructions from a speech flow is quite problematic. One of the most effective methods is analysis of intonation and prosodic components of a certain phrase – its rhythm, temp, logical stress, pausing, tone.

Key words: sentence prosodic structure, complex asyndethic sentence, sentence limits, intonation.

ПРОБЛЕМЫ ВЫДЕЛЕНИЯ БЕССОЮЗНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В РЕЧЕВОМ ПОТОКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА)

Евгения Луценко

*Институт востоковедения имени А. Крымского НАН Украины,
ул. Грушевского, 4, Киев, Украина, 01001,
тел.: (044) 279 34 40, e-mail: jane.lutsenko@gmail.com*

Асиндетон как разновидность эллипсиса является распространенным явлением в китайском языке, однако из-за специфики морфологии выделение бессоюзных конструкций в речевом потоке представляется чрезвычайно проблематичным. Одним из самых эффективных методов можно считать анализ интонационных и просодических компонентов конкретного высказывания – ритма, темпа, логического ударения, пауз, тона.

Ключевые слова: просодическая структура предложения, сложное бессоюзное предложение, границы предложения, интонация.